

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **GYÓNI GÁBOR**
OROSZORSZÁG MINT BIRODALOM
- **SZ. BÍRÓ ZOLTÁN**
AZ OROSZ BIRODALOM „IDEGENJEI”
- **JEKATYERINA PRAVILOVA**
A BELSŐ TRANSZFEREK SZEREPE
AZ OROSZ BIRODALOM IGAZGATÁSÁBAN
- **DEÁK ANDRÁS**
GAZDASÁGI MODERNIZÁCIÓ ÉS ORIENTÁCIÓVÁLTÁS
A POSZTSZOVJET TÉRBEN
- **ALEKSZANDR SZTIKALIN**
AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
ÉS A SZOVJET–JUGOSZLÁV VISZONY
- **SZEMLE**
KÉPES GYÖRGY, KRÁNITZ PÉTER PÁL, KECSKÉS D. GUSZTÁV ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 4.

TARTALOM

Birodalomkutatás Oroszországban (Sz. Bíró Zoltán)	503
<i>Tanulmányok</i>	
Gyóni Gábor: Oroszország mint birodalom. Az Orosz Birodalom területe és népessége	505
Sz. Bíró Zoltán: Az Orosz Birodalom „idegenjei”	521
Jekatyerina Pravilova: A belső transferek szerepe az Orosz Birodalom igazgatásában	553
Deák András: Az inercia jegyében. Gazdasági modernizáció és orientációváltás a posztszovjet térben	575
Font Márta: I. András és Bölcs Jaroszlav	607
Sashalmi Endre: A koronázási érme mint legitimációs médium a 18. századi Oroszországban. I. Katalin, Anna, Erzsébet és II. Katalin császárnők koronázási érméinek ikonográfiai vizsgálata	625
<i>Műhely</i>	
Alekszandr Sztikalin: Az 1956-os magyar forradalom és a szovjet–jugoszláv viszony 1956–1957. Egy orosz–szerb forráskiadási munkálat kapcsán	645
<i>Szemle</i>	
Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai (Képes György)	667
Atatürk és az Új Törökország képe a náci ideológiában (Kránitz Péter Pál)	672
A frankofón Európa és Magyarország a hidegháború kezdetén (Kecskés D. Gusztáv)	675

Jelen számunkat szerkesztette: Sz. Bíró Zoltán

ALEKSZANDR SZTIKALIN

Az 1956-os magyar forradalom és a szovjet–jugoszláv viszony 1956–1957

MŰHELY

Egy orosz–szerb forráskiadási munkálat kapcsán

A magyar olvasók figyelmét is felkelthetik azok a dokumentumok, amelyeket *A Szovjetunió és Jugoszlávia vezetőinek csúcstalálkozója, 1946–1980* című közös orosz–szerb projekt keretében adunk közre. A közös munka orosz és szerb levéltárok (így az Oroszországi Federáció Levéltári Hivatala, az Oroszországi Állami Legújabb Kori Történeti Levéltár, illetve Szerbia Levéltára) megállapodása alapján, tudományos kutatóintézetek (Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete, illetve a belgrádi Jelen Kori Történeti Intézet) részvételével folyik. A projekt célja: jegyzetekkel, kommentárokkal, tudományos apparátussal ellátott kétnyelvű forráskiadványok megjelentetése a szovjet és a jugoszláv legmagasabb szintű vezetők tárgyalásairól az 1946-tól 1980 májusáig, Tito haláláig terjedő időszakból.

A csúcstalálkozók közül az első, amelyeket érintenek a dokumentumkötetben közreadott források, 1946 májusában zajlott, amikor Tito a jugoszláv delegáció élén – Sztálin életében utoljára – Moszkvában járt. Az 1948-ban kirobban szovjet–jugoszláv konfliktus nagymértékben megrontotta a két ország viszonyát és zárta az újabb találkozók lehetőségét egészen 1955 májusáig, amikor is Hruscsov a kibékülés érdekében Belgrádba utazott. Tito az 1946. májusi tárgyalásokat követően egészen 1955 májusáig nem találkozott a szovjet vezetőkkel, ebből kifolyólag a dokumentumgyűjtemény első – Oroszországban és Szerbiában bizonyos eltérésekkel már megjelent – kötetének alapját Tito és Hruscsov 1955–1964-es megbeszélései képezik.¹

A második kötet fő forrásait a Tito és Brezsnyev tárgyalásairól készült feljegyzések alkotják (1965-től 1980-ig, Tito haláláig). Ennek az előkészítési munkálatai még zajlanak. A kötetek tartalma nem korlátozódik csak a két ország vezetői tanácskozásairól készült feljegyzések (leiratok) publikálására, hanem egyéb forrásokat is közlünk, amelyek bemutatják a szovjet–jugoszláv viszony alakulását az 1950–1970-es években. Többek között a szovjet és a jugoszláv vezetők levelezését, Brezsnyev és a hivatalos úton Moszkvába érkező jugoszláv diplomaták tárgyalásairól készült feljegyzéseket, a szovjet pártapparátusnak a szovjet–jugoszláv viszonyról kapcsolatos munkaanyagait, előterjesztéseit, Tito és az általa vezetett delegációk szovjetunióbeli programját, a szovjet vezetők jugoszláviai felszólalásait, a

1 Oroszul: *Встречи и переговоры на высшем уровне*, 2014; szerbül: *Jugoslavija – SSSR*, 2014.

szovjet vezetők jelentéseit jugoszláviai útjaik eredményeiről, valamint néhány dokumentumot a Jugoszláv Kommunista Szövetsége anyagaiból, amelyek a jugoszláv vezetők álláspontját tükrözik a szovjet–jugoszláv kapcsolatok perspektíváját illetően.

Sztálin halálától a forradalomig

Sztálin halála után a Jugoszláviával kialakított viszony lett a szovjet külpolitika egyik legellentmondásosabb tényezője. Amikor Nyikita Hruscsov új politikai irányvonalat választott, s úgy döntött, hogy feloldja a konfliktust a titói Jugoszláviával, több cél megvalósulását remélte. Egyrészt arra számított, hogy Jugoszlávia visszatérése a szovjet blokkba nagy külpolitikai győzelmet jelent a Szovjetunió számára, ami lehetővé teszi, hogy megszűntessék a világ kommunista mozgalmában bekövetkezett szakadást, másrészt pedig arra, hogy a viszony javulása következtében megerősítik a Szovjetunió geopolitikai helyzetét a Balkánon és a Földközi-tenger térségében.² Ez a feladat annál is inkább időszerű volt, mert a sztálini diktátumoknak bátran ellenálló titói vezetés komoly nemzetközi tekintélyt vívott ki, amihez hozzájárult Belgrád aktív és független külpolitikája (ez többek között abban nyilvánult meg, hogy Jugoszlávia az egyik kezdeményezője volt az el nem kötelezettek 1950-es évek közepén meginduló nemzetközi mozgalmának).

A szovjet–jugoszláv közeledés folyamatának csúcspontja 1956 júniusára esett, amikor jugoszláv párt- és kormánydelegáció, élén Josip Broz Titóval, több mint húsznapos látogatást tett a Szovjetunióban.³ A június 19-i, Dinamo stadionban rendezett több tízezer fős, a szovjet–jugoszláv barátságot ünneplő tömeggyűlés volt hivatva szimbolizálni, hogy teljes mértékben leküzdötték a kölcsönös bizalmatlanságot. Tito útjának legfontosabb eredménye a pártközi nyilatkozat aláírása volt.⁴ A komoly előkészületek és a hangos propaganda ellenére a tárgyalások a legfőbb feladatot nem oldották meg, így Tito szovjetunióbeli látogatásának eredményeivel nem voltak megelégedve a Kremlben. Miközben Jugoszlávia elismerte a Szovjetunióval folytatott szorosabb gazdasági együttműködés előnyeit, semmit sem akart szuverenitásából feladni, továbbra is távolságot tartott a szovjet tábortól, és nem mutatta semmiféle jelét annak, hogy be kívánna lépni a Varsói Szerződésbe és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) szervezetébe.

A pártközi nyilatkozat aláírása a Szovjetunó Kommunista Pártja (SZKP) részéről szemmel láthatóan kompromisszum jellegű volt, abban szó sem esik sem a két párt egységéről, amelyek közös ideológiai alapokon állnak, sem arról, hogy Jugoszlávia a szocialista táborhoz tartozik. Az SZKP KB Elnöksége ülésének jegyző-

2 A szovjet vezetésen belül nem volt egyetértés a Jugoszláviához való közeledés perspektíváit illetően. Többek között Molotov is szkeptikus volt, s úgy vélte, a kapcsolatok normalizálása csak olyan szinten lehetséges, mint a kapitalista országokkal. Hruscsov kihasználta Molotov különvéleményét, hogy a Sztálin halála után kibontakozó párton belüli hatalmi harcban az 1955. júliusi plénumon csapást mérjen az egyik fő ellenlábására.

3 Lásd: Едемский, 2008.

4 Pravda, 1956. június 21.

könyvei a szovjet vezetés elkeseredettségét tükrözik a jugoszlávokkal folytatott tárgyalások eredményeit illetően. A dokumentum megerősítése során a KB Elnöksége azt a határozatot hozta, miszerint „meg kell mondani a jugoszláv elvtársaknak, hogy nem vagyunk megelégedve a nyilatkozat szövegével, de vitatkozni nem fogunk”.⁵ Moszkvát különösképpen aggasztotta, hogy a „népi demokráciák” testvérpártjainak vezetői az SZKP és a JKP viszonyáról szóló nyilatkozatot annak bizonyítékeként értelmezhetik, miszerint megkezdődik a kommunista pártok közötti kapcsolatok jellegének elvi felülvizsgálata. Észrevette ezt Veljko Mićunović, Jugoszlávia okos és jól informált moszkvai nagykövete is, és fel is jegyezte naplójában. Hogy a gyökerénél elvágjanak bármiféle Moszkva számára kellemetlen próbálkozást a kelet-európai országokban, amit a közzétett dokumentum válthatna ki, a szovjetek – jegyezte meg Mićunović – a szovjet blokk vezetőinek közvetlenül Tito elutazása után rendezett tanácskozásán „a tábor országai vezetőinek világosan tudomására hozták, hogy az, amit Titóval aláírtak, nem érvényes a Szovjetunióknak a tábor országaival és kommunista pártjaival folytatott politikája tekintetében”.⁶

Tito Szovjetunióból való elutazása után nemcsak a lengyelországi és a magyarországi helyzet erősítette fel az aggodalmat a szovjet vezetőkben (a június 28-i poznańi megmozdulások, ellenzéki hangvételű, kritikus felszólalások a budapesti Petőfi Kör vitáin), hanem ingerültséget keltett az is, hogy a jugoszlávok ragaszkodtak a szocializmushoz vezető saját úthoz. Utóbbi annál is inkább riasztó volt, mivel a jugoszláv példára gyakran hivatkoztak a fennálló kelet-európai rendszerek egyre inkább aktivizálódó bírálói (és a messze menő reformok hívei is a Szovjetunióban). Ez az aggodalom tükröződött a szocialista tábor kommunista pártjai, valamint a francia és az olasz kommunista párt vezetőinek írt július 13-i titkos levélben, amelynek szövegét az SZKP KB Elnöksége ülésén fogadták el.

A levélben a Jugoszláv Kommunista Szövetségével (JKSZ) fennálló nézetkülönbségekre helyezték a hangsúlyt, valamint arra, hogy a JKSZ vezetősége visszaütötte az ideológiai egység kinyilvánítását az SZKP-val a marxizmus–leninizmus talaján, továbbá annak kimondását, hogy Jugoszlávia a szocialista táborhoz tartozik. Bírálták a jugoszláv követeléseket, amelyek túl nagy függetlenséget igényeltek a többi kommunista és munkáspárttal fenntartott kölcsönös kapcsolatokban. A szovjet vezetés úgy értékelte: Jugoszlávia arra törekszik, hogy „közvetítő szerepet biztosítson magának, lehetőséget, hogy önállóan folytasson tárgyalásokat az összes párttal, szabadon lavírozzon, és bizonyos vezetéshez jusson”.⁷

„Úgy tűnik, már megbánták, hogy aláírták azt a nyilatkozatot” – írta július 3-án Mićunović nagykövet annak hatására, hogy nyilvánosságra hozták az SZKP KB határozatát „a személyi kultusz és következményeinek megszüntetéséről”, amelyet egyébiránt a XX. kongresszus döntéseire képest bizonyos visszalépésnek értékelt. Ugyancsak hasonló következtetést vont le abból, hogy a vele közvetlen kapcsolat-

5 РГАНИ. Ф. 3. Оп. 14. Д. 35. Л. 2.

6 Mićunović, 1977. 93.

7 РГАНИ. Ф. 3. Оп. 14. Д. 37. Л. 23. Az SZKP KB által az alsóbb pártszervezeteknek küldött tájékoztató anyagokban azt is megjegyezték: „A jugoszláv elvtársaknak még néhány fontos elvi kérdésben más a fel fogásuk, mint a mi marxista–leninista pártunknak.”

ban álló kremlbeli elitből néhányan némi szégyenkezéssel nyilatkoztak a szovjet–jugoszláv viszonyról.⁸ Egy hónappal azelőtt, Tito moszkvai tartózkodása napjaiban Nyikolaj Bulganyin, a minisztertanács elnöke június 5-én reggelit adott a Kremlben a jugoszláv vezető tiszteletére. A pohárköszöntő során „a barátra, a leninistára, a harcostársra” üritették a poharukat, és ezt a jellemzést másnap a Pravda közölte, ami ennek nyomán megjelent az egész világ sajtójában. Mindössze egy hónap múlva, az aktuális kelet-európai események tükrében a megfogalmazást már nem találták időszerűnek, július 29-én, az SZKP KB Elnöksége ülésén Bulganyint bíráló érte („Bulganyin elvtárs idő előtti kijelentése. Tito elvtársat leninistának nevezte. Meggondolatlan – meg kell mondani.”)⁹

Bulganyin kijelentését korainak nevezték az említett július 13-i, a külföldi kommunista pártoknak írt levélben is. Később, amikor már láthatólag bekövetkezett az elhidegülés a szovjet–jugoszláv kapcsolatokban, Hruscsov 1957 májusában egy jugoszláv újságíró-küldöttség előtt így magyarázta meg álláspontját: „Bulganyin elővigyázatlan volt, és Titót leninistának nevezte. Bíráljanak minket, ahogyan akarnak, de mi azokat az embereket nevezzük leninistának, akikkel nincs ideológiai természetű ellentétünk, amikor a politika kérdéseiben olyan a véleményünk, amelyik, amelyről azt tartjuk, a lenini állásponton áll. Mi egy sor kérdés esetében, amelyekben különböző véleményeink voltak, úgy véltük, hogy Jugoszlávia nem helyezkedett a lenini álláspontra, de úgy gondoltuk, hogy a baráti viszonyt teljességgel fejleszteni lehet. Majd utána közeledni kell és a teljes nézetegységet megtalálni. Ez normális. Bulganyint már megbíráltuk. És önök tudják, mi hogyan bírálunk? Ha bíráljuk Titót és másokat, akkor Bulganyinnak még több juttott, mert ő az Elnökség tagja. Megmondtuk neki – miért mondtad azt? Úgy látjuk, vannak nézetkülönbségeink, vajon úgy mennek-e majd az események, hogy leküzdjük ezeket az ellentéteket, de fel is erősödhetnek – a párttagok azonban olvassák a nemzetközi sajtót, ez érthető, más országok kommunistái is olvasnak. És íme, amikor azt mondjuk, »leninista«, Lenin, az számunkra a teljes nézetegységet jelenti, és majd egyszerre pedig nem azt fogja [jelenteni]? Akkor meg, boldognak tűnünk fel? Hogy mindez ne így történjen, elítéltük Bulganyint, amikor pedig tájékoztatást adtunk, megírtuk. Az angol kémelhárítás megtudta, vagy Magyarországon kapta meg ezt a dokumentumot.”¹⁰

8 Mićunović, 1977. 97. Az SZKP KB 1956. július 13-i, a kommunista pártoknak írt leveléről „az 1956. júniusi szovjet–jugoszláv megbeszélések eredményeiről” Belgrádban bizalmas forrásokból szereztek tudomást (a magyar reformkommunisták juttatták el a másolatát a jugoszláv követségnek). Már a titkos levél elküldésének ténye – csakúgy, mint annak tartalma is – kiváltotta a JKSZ vezetőinek elégedetlenségét. Már később, a magyar forradalom után, a pártközi levelezésben a JKSZ vezetősége kettős játékkal vádolta meg az SZKP vezetőit, arra hivatkozva, hogy a nyilvános nyilatkozatok és a titkos dokumentumok között ellentmondások vannak, utóbbiakban a jugoszláv kommunistákat a tudtuk nélkül a nyilvános nyilatkozatoktól eltérő módon értékeli. Lásd: 1957. február 7-i levél. РГАНИ. Ф. 89. Пер. 45. Док. 83., 84.

9 Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Т. 1. 2003. 145. A Bulganyinnak címzett szemrehányás valójában Molotov igazságának elismerését jelentette, akit néhány társával együtt 1955 májusában megbíráltak, hogy nem akarták Titót leninistának nevezni. Vö.: „Tilos vádaskodni, hogy »antileninista.«” Mikojan feljegyzése az SZKP KB Elnöksége 1955. május 19-i üléséről. Uo. 141.

10 A beszédet lásd: РГАНИ. Ф. 52. Оп. 1. Д. 618. Л. 11–55.

Az SZKP vezetése tehát már 1956 júliusában veszélyt látott a titói Jugoszláviában, attól tartva, hogy a világ kommunista mozgalmán belül kialakulhat egy alternatív ideológiai központ, ami idővel tényleges szakadást idézhet elő. Elősegíthette ezt a jugoszláv külpolitika függetlenségének megőrzése, amit az el nem kötelezettség irányvonalának megteremtése során követett. Tito a „harmadik világ” országainak politikusaival folytatott találkozási során állandóan bírálta a két egymással szemben álló katonai tömböt. A Kremlben azonban még nem veszítették el a türelmüket – túl nagy volt Jugoszlávia stratégiai jelentősége. A Szovjetunió földközi-tengeri pozíciói megerősítése érdekében érdemes volt küzdeni. Még fontosabb volt a világnak olyan képet mutatni, hogy az SZKP és a JKP között egység van, vagy legalábbis álláspontjaik közel állnak egymáshoz, ami azt jelenti, nincs szakadás a nemzetközi kommunista mozgalomban. Hruscsov a szeptemberi és november eleji, adriai és krími nem hivatalos tárgyalásokon kísérleteket tett, hogy finoman „észhez térítse” Titót. Jugoszláviát egy olyan katonához hasonlította, aki „nem tart lépést” a saját egységével (vagyis a szocializmust építő baráti országokkal), és megkérte a jugoszláv vezetőt, hogy tartózkodjon a kelet-európai ellenzékiek iránti szimpátiájának kifejezésétől, valamint közeledjen olyan országokhoz, amelyekkel megmaradtak a feszültségek (Magyarország, Bulgária, Albánia).¹¹ Moszkva nyomására Tito fogadta Belgrádban Gerő Ernőt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) új vezetőjét, a magyar küldöttség visszatérése október 23-án Budapestre viszont időben egybeesett a magyar forradalom kezdetével.

Az 1956. október–novemberi események megítélése és hatása

A JKSZ vezetősége néhány nap várakozás után üdvözölte a Nagy Imre-kormányt a nemzeti szuverenitás kiszélesítésére törekvő irányvonalát, és egyúttal a kialakult helyzetért a korábbi vezetést tette a legfőbb felelőssé, amely politikájával aláásta sok munkásnak a szocializmus távlataiba vetett hitét (s ezzel sokat ártott a szocializmus erőinek az egész világban). Tito ugyanakkor – miközben támogatta Nagy Imrét és azt az elhatározását, hogy az ezekben a napokban létrejött munkástanácsokra akar támaszkodni – rendkívül szkeptikusan viszonyult a többpártrendszer visszaállításának gondolatához, mivel az perspektivikus ahhoz vezethet, hogy a kommunisták elveszítik a hatalmat. Kifejezte aggodalmát az anarchia veszélyével és a szélsőjobboldali erők lehetséges megjelenésével kapcsolatban is. Az események előrehaladtával aggodalmai csak erősödtek. A jugoszláv hadsereget a magyar háttérhez vezényelték.

A jugoszláv vezetők, Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković a november 2-ről 3-ra virradó éjszaka Brioni szigetén Hruscsovval és Malenkovval folytatott tárgyalásaik során beleegyeztek a szovjet katonai akcióba, amelynek a célja az volt, hogy Magyarországon megbízhatóbb kormányt segítsenek hatalomra (a jugoszlávok javaslatát, hogy Kádár János legyen ennek a kormánynak a vezetője,

¹¹ Lásd: „Есть один путь...”, 2003.

a szovjetek nem ellenezték). Tito késznek mutatkozott arra is, hogy meggyőzi Nagy Imrét, mondjon le, ami megkönnyítette volna azokat a szovjet katonai terveket, amelyek ekkor – véleménye szerint – az egyetlen lehetséges módját jelentették annak, hogy megmentsék a „szocializmus vívmányait” Magyarországon.¹²

Mint ismeretes, a november 4-i események után a szovjet–jugoszláv kapcsolatok jelentősen megromlottak. Mindez azzal kezdődött, hogy november 4. hajnalán, a döntő szovjet katonai beavatkozás kezdetén Nagy Imre, miután rádióbeszédében az egész világ előtt elítélte az akciót, a jugoszláv követségre menekült. Moszkvában ezt a brioni megállapodások nyilvánvaló megsértéseként értékelték, mivel ott arról tárgyaltak, hogy Belgrád esetleg közreműködik a Moszkva számára nem elfogadható kormány eltávolításában és egy olyanra cserélésében, amely keménykézzel helyreállítja a rendet. A felek természetesen abban nem állapodtak meg, hogy korábban szovjetellenes kijelentéseket tevő politikusokat a jugoszláv követségen fognak elrejtteni.

Egy hét telik el, és Tito úgy döntött: megelőzésre játszik a november 11-i pulai pártaktíván. Tájékoztatta a jelenlévőket a brioni találkozóról, és nem várta meg, hogy az egész világ a szovjet vezetők szájából szerezzon tudomást a szovjet–jugoszláv megállapodásról a magyar kormány megbuktatásáról (ez túlzottan nagy ütés lett volna Jugoszlávia – mint független, tömbön kívüli ország – reputációjára). A nem egyeztetett információkiszivárogtatást Moszkvában azonban a kommunista világban a pártközi kapcsolatok esetében megszokott etikai szabályok durva megsértéseként értelmezték. De nemcsak emiatt orroltak meg, hanem mert Tito Pulában – Moszkva nagy felháborodására – a magyar válságot bizonyos mértékig a szovjet politika következményének nevezte („nem lehetett, hogy a szocialista táboron belüli egyenlőtlen viszonyok ne váltsanak ki szovjetellenes érzelmeket”). A szovjet katonai erő október 23-i bevetését a felkelés leverése érdekében nagy hibának nevezte. Másrészt azonban a jugoszláv pártvezető elítélte Nagy Imrét, hogy meghátrált a reakció előtt, s egyúttal kifejezte: kész támogatni a Szovjetunióban létrehozott új, Kádár-kormányt. Titónak nemcsak a Szovjetuniótól kellett elhatárolódnia, hanem a nemzetközi közvélemény előtti tekintélyének megőrzése érdekében valahogyan meg kellett indokolnia, miért egyezett bele az intervencióba.¹³

Tito pulai beszédét a Szovjetunióban nem hagyhatták hivatalos válasz nélkül, a Pravda november 23-i száma éles bírálatot közölt. A magyar eseményekkel kapcsolatban Moszkva megvádolta Belgrádot, hogy Jugoszlávia megsértette a megállapodást, szándékosan nehézségeket állít a Kádár-kormány megalakítása elé, valamint nem határolódik el a reakció kísérleteitől, amelyek a jugoszláv példát és tapasztalatot akarják felhasználni a szocializmus elleni harcban. Mindazonáltal a szovjet közvélemény sokáig arról sem tájékoztatták, hogy Nagy Imre és harcos-

12 Mićunović nem autentikus feljegyzéseit a brioni találkozóról az 1970-es években közölte könyvében (Mićunović, 1977, magyarul: Mićunović, 1990). Ez az akkori jugoszláviai politikai helyzetre is figyelemmel lévő változat egy sor szövegbeli eltérést mutat a jugoszláv vezetés számára közvetlenül az eseményt követően elkészített emlékeztető feljegyzéshez képest (lásd: *Jugoszlavija – SSSZ*, 2014.). A brioni tárgyalásokkal foglalkozó legújabb történeti munkák közül lásd: Едемский, 2010, 2011.

13 Magyarul: *Magyar–jugoszláv kapcsolatok*, 1956. 1995. 204–210.

társai a budapesti jugoszláv követségen tartózkodnak. A Pravda erről csak huszonvalahányadikán adott hírt, miután a Nagy-csoport tagjai kijöttek a jugoszláv követéségről, és a szovjet szolgálatok letartóztatták, majd akarattuk és a törvénytelen akció miatti jugoszláv tiltakozás ellenére Romániába szállították őket.

Csaknem egy hónap telt el Tito pulai beszéde után, amikor is december 7-én Kardelj, a JKSZ második embere, legfőbb ideológusa a jugoszláv szövetségi parlamentben a szovjet típusú bürokratikus szocializmust bírálta, és ellenpéldaképpen hozta fel a magyar munkástanácsokat is.¹⁴ Mićunović, az akkori jugoszláv nagykövet később úgy emlékezett, hogy sohasem látta annyira dühösnek Hruscsovot, mint azon az 1956. decemberi találkozójukon, amikor a szovjet pártvezetőt tájékoztatták Kardelj programbeszédéről, amit ráadásul a jugoszláv küldöttség terjesztett is az ENSZ-ben.¹⁵ Néhány nap múlva, az SZKP KB ülésén Hruscsov hangot adott érzelmeinek: „Tito mindenféle ostobaságot beszél a szocializmus építésének új jugoszláv útjairól, de mi tudjuk, mi ez az út: alamizsnát kap azért, hogy kiszolgálja az amerikai imperialistákat. Természetesen itt nagy ész nem kell az ilyen jugoszláv szocializmus építéséhez, de nekünk, a Szovjetunió munkásosztályának, Lenin vezetésével, magunknak, elsőként kellett feltörni az utat és saját államot építeni, összegyűjteni az eszközöket, saját üzemeket, saját ipart építeni, és az valóban utánzásra méltó más országok munkásosztálya számára, hogy a Szovjetunió, a nyugati országokkal összehasonlítva a legelmaradottabb ország elsőként harcolta ki a munkásosztály hatalmát és egy elmaradott országból elsőként teremtette meg a leghatalmasabb ipari országot, és annyira felemelte a saját népe iparát és kultúráját, hogy a második világháborúban szétverte a legerősebb ellenséget, és a mi győzelmünk eredményéből él maga Tito is, és tanít a jugoszláv szocializmusra, mert ha nem lett volna a mi győzelmünk, az ő [hadserege] nem lett volna elég reggelire a hitlerista hadseregnek.”¹⁶

Az SZKP és a JKSZ közötti titkos levelezésben éles hangvételő vita bontakozott ki,¹⁷ és a vita áterjedt a sajtó hasábjaira is. Igaz, a sajtóban közölt bírálatok

14 Kardelj a magyarországi eseményekkel kapcsolatban a következőket állapította meg: „A magyar forradalmi összeütközések voltaképpen az első nagy példáját nyújtják az erőszakos leszámolásnak a szocialista fejlődés ama gátjaival, amelyek ma már egy beidegzett bürokratikus rendszer termékei...”, s amelyek „ötletszerű, ösztönös felháborodást” váltanak ki a társadalomból. Ennek alternatívájaként a munkástanácsok – az egyetlen valós szocialista erő – rendszerét nevezte meg. A szovjet beavatkozás a Nagy-kormány megbuktatására – mondta Kardelj felszólalásában – csak akkor igazolható, „ha véget vet a további vérontásnak, s megengedi egy olyan kormány és olyan politika kialakulását, amely egy módosult politikai rendszer alapján tömörít valamennyi szocialista erőt, s a munkástanácsok és más hasonló munkásszervezetek révén lehetővé teszi, hogy valóban befolyást gyakorolhasson az állam politikájára, amire korábban nem volt módja.” Ellenkező esetben a történelem elítéli majd a katonai beavatkozást. A szovjet csapatok további magyarországi tartózkodását a jugoszláv vezetők minden esetben olyan tényezőnek tartották, ami nem segíti elő hathatósan a konfliktus rendezését. Ezzel együtt amellet, hogy Kardelj decemberi parlamenti felszólalása – hasonlóan Tito egy hónappal korábbi pulai beszédéhez – bírálta a szovjet politikát, elismerte Jugoszlávia hozzájárulását a Kádár-kormány hatalomra juttatásához (amit Moszkva kezdeményezett), valamint azt is kifejezte, hogy Jugoszlávia kész együttműködni az új magyar kormánnyal. Kardelj beszédét magyarul közli: *Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956–1959*. 1997. 56–63.

15 Mićunović, 1977. 204–208.

16 РГАНИ. Ф. 2. Оп. 1. Д. 198. Л. 103–104.

17 A JKSZ KB az SZKP KB-nak írt 1956. december 3-i levelét lásd: *Советский Союз и венгерский кризис*, 1998. 730–737. Az ezt követő következő levelezés: РГАНИ. Ф. 89. Перечень 45. Док. 83., 84.

visszafogottabbak voltak, mint a titkos levelezésben, és főképpen a párt belső közvéleményének szóltak. Moszkvában semmi esetre sem akarták annak a látszatát kelteni, hogy visszatérnek az 1948–1949-es állapotokhoz, amikor a szovjet–jugoszláv konfliktus dinamikája különböző fordulatokat vett, melyek során Titót és környezetét először revizionizmussal és nacionalizmussal vádolták meg, majd a Rajk-per (1949. szeptember) után nyilvánosan kémeknek és gyilkosoknak nevezték őket. Egészen Sztálin haláláig komoly propagandamechanizmus működött a szocialista országokban ennek terjesztése érdekében. A titkos levelezés és Nyikolaj Firjubin szovjet nagykövettel folytatott megbeszéléseik során a jugoszláv vezetők – akik számítottak az előnyös gazdasági együttműködés folytatására, illetve nem kívántak ismét kitaszítottak lenni a nemzetközi kommunista mozgalomból – biztosítékokat kaptak, hogy a múlthoz való visszatérés nem fordulhat elő, mivel szovjet részről erőfeszítéseket tesznek majd a terhelő ráakódások eltávolítására, de semmi esetre sem „elvi-ideológiai engedmények” árán. Erről az álláspontonról a „testvérpártok” vezetőit is értesítették levélben. Eszerint miközben az SZKP visszautasítja a jugoszlávok „igazságtalan állításait”, úgy véli, hogy a vitában meg kell őrizni a nyugodt hangnemet, állami szinten nem szabad élezni az ellentéteket, pártvonalon pedig továbbra is fent kell tartani a kapcsolatokat.¹⁸

A jugoszláv félben azonban valós félelmek voltak, hogy visszatérnek az 1948-as állapotokhoz. Az 1957. január 27-i vadászaton, ahová meghívták Firjubin szovjet nagykövetet, Tito sokat beszélt arról, hogy „nagyon nyugtalan a mostani viszonyainkat illetően” és sokat gondolkozik azon, „milyen módon javítsanak [a viszonyon] és fejlesszék tovább a jó viszonyt a két párt és államaink között”.¹⁹ A nyugtalanság fokozódott azután, hogy március 27-én Bulganyin szovjet miniszterelnök a szovjet–magyar barátsági nagygyűlésen arról beszélt, hogy a jugoszlávok is érintettek a magyar „ellenforradalom” ideológiai előkészítésében, majd ez a Pravda hasábjain is megjelent, mindezt pedig egy új nagyarányú Jugoszlávia-ellenes kampány kezdeteként is lehetett értelmezni. Ezek a várakozások azonban nem igazolódtak, már a szovjet–albán tárgyalásokról kiadott közleményben aláhúzták a Szovjetunió, a „népi demokratikus országok” és Jugoszlávia közötti normális államközi viszony és együttműködés fontosságát.²⁰

Belgrádban azonban tudtak arról, hogy Magyarországon megkezdődött Nagy Imre bírósági perének előkészítése, és attól tartottak, hogy Nagy elítélése ugyanolyan szerepet játszhat a jugoszlávellenes hisztéria felkeltésében, mint amilyet a Rajk-per 1949-ben. „A budapesti jugoszláv nagykövetség képviselői a magyar elvtársakkal folytatott minden megbeszélésen igyekeznek hangsúlyozni a Nagy Imre elleni per szükségételenségét” – jelentette Budapestről Moszkvába Vlagyimir Kljucskov diplomata, a KGB későbbi elnöke.²¹ Kádár János ezek nyomán úgy vélte, hogy Belgrád bizonyos feltételek között nagyobb engedményekre is hajlandó. Június 6-án arról beszélt Jevgenyij Gromovnak, az új szovjet nagykövetnek, aki nem sokkal ezelőtt

18 РГАНИ. Ф. 3. Оп. 14.

19 Уо. Оп. 12. Д. 173. Л. 35–36.; Оп. 14. Д. 96. Л. 25–28.

20 Pravda, 1957. április 19.

21 АВП РФ. Ф. 077. Оп. 38. Папка 192. Д. 036. Т. 2. Л. 193.

váltotta Jurij Andropovot, hogy a jugoszlávok az utóbbi időkben látható kísérleteket tesznek, hogy javítsanak a viszonyukon a Szovjetunióval és szövetségeseivel. A nagykövet, aki tartotta magát a kommunista mozgalom egységének megszilárdítására törekvő központi irányvonalhoz (éppen ebben az időben kezdődött a kommunista pártok tanácskozásának, a XX. kongresszus utáni első széles körű ülészak előkészítése), válaszában megjegyezte, ha ezek a próbálkozások őszinték, jelezni kell a fogadó szándékot, mindazonáltal nem szabad ideológiai kompromisszumokba belemenni. Moszkvában tudatában voltak annak, hogy Tito marsallnak milyen nagy a nemzetközi tekintélye – többek között az alakulóban lévő el nem kötelezettek mozgalomban –, valamint milyen nagy népszerűségnek örvend a szocializmus jugoszláv modellje a reformkommunisták körében az egész világon, ezért nem tartották célszerűnek, hogy elidegenítsék a JKSZ-t a világ kommunista mozgalmától, mivelhogy a jugoszláv skizma nagyobb szakadással fenyegetett a kommunizmusért harcolók táborában.

1957 nyarára Moszkvában megerősödött a nézet, hogy újabb erőfeszítéseket kell tenni a szovjet–jugoszláv kapcsolatok javítása érdekében. Augusztus elején Hruscsov és Tito Romániában találkoztak egymással, első ízben Brioni után, és számos kérdésben véleményt cseréltek (a találkozóról készült szovjet dokumentumot alább közöljük). Moszkva jelezte, hogy nem szándékozik Nagy Imre ügyét felhasználni a jugoszláv vezetés ellen, de arra kérte Titót, vegyen részt a kommunista pártok novemberi tanácskozásán, amelynek az a célja, hogy az egész világ előtt demonstrálják a kommunista mozgalom egységét. A jugoszláv delegáció – amely végül is elutazott Moszkvába az októberi forradalom 40. évfordulójának megünneplésére és a testvérpártok vezetőivel való találkozóra – azonban Hruscsov erős nyomása ellenére sem írta alá a szocialista országok kommunista pártjainak tanácskozásáról kiadott, a kínaiak által erőltetett, megfogalmazásaiban keményvonalas nyilatkozatot. Valójában ezáltal a JKSZ maga utasította el, hogy Jugoszláviát bevonják a szovjet blokkba. Igaz, a kommunista mozgalom másik dokumentumát, a 68 kommunista párt által elfogadott békenyilatkozatot aláírta.²²

Annak ellenére, hogy Moszkva kísérlete, hogy Belgrádot a saját játékszabályaira kényszerítse, teljes kudarcot vallott, az SZKP vezetése ezúttal tartózkodott a konfrontációtól a JKSZ-szel. A szovjet–kínai ellentétek erősödése idején különösen fontos volt, hogy megőrizték legalább a kommunista mozgalom egységének látványát. Nyilvános bírálólat csak néhány hónappal a moszkvai tanácskozás után, a JKSZ új, 1958. tavaszi – Moszkvában revizionistának értékelt – programja elfogadása után jelent meg. Ugyanakkor – miként az SZKP KB titkos levelében áll – továbbra is érvényes az irányelv, miszerint „a jövőben is támogatni kell a Jugoszláviával való normális viszonyokat, mindenekelőtt állami vonalon, és nem kell szakításra vinni az ügyet”. Bírálólatunknak, jegyezték meg a dokumentumban, „nem kell hangos szóváltássá fajulnia, nem kell apróságokon fennakadni, a jugoszlávok nemzeti büszkeségét megsérteni. A kritikának elvszerűnek, argumentálnak kell lennie, és

22 Részletesen: Стыкалин, 2014. 265–311.

nyugodt hangnemben kell megtenni, nem esve 1949–1953 szélsőségeibe.”²³ Mindazonáltal aktívan folyt a Jugoszláviával szembeni gazdasági nyomásgyakorlás (például a begért hitel folyósításának elhalasztása).

1959–1960-ban a jugoszláv revizionizmus kritikája mérséklődött, 1960 novemberében azonban az SZKP úgy döntött, hogy a kommunista pártok következő nagyobb tanácskozásának záródokumentumában ismét éles kirohanást intéznek Jugoszlávia ellen.²⁴ Ez volt az ára annak, hogy – ha csak rövid időre is, mivel hamarosan bekövetkezett a szakadás – megőrizték a szövetséget a Kínai Kommunista Párttal (KKP). A jugoszlávok „feláldozása” a KKP-val való egység érdekében mindazonáltal semmilyen eredményt nem hozott. Az 1960-as tanácskozáson kompromisszummal elért álláspont csak néhány hónapig késleltette a konfliktus nyílt kirobanását a két nagy kommunista párt között. Tito 1962. májusi személyes bejelentése, miszerint – minden nézeteltérése ellenére – kész támogatni az SZKP-t a KKP-val folyó vitában, hatalmas lökést adott a szovjet–jugoszláv kapcsolatok javulásának. A szovjet–kínai szakítás nyomán létrejött politikai körülmények közepette Moszkvában idővel megbékéltek Jugoszlávia különleges státuszával a szocialista országok között, és felhagytak az eredménytelen kísérletekkel, hogy a semleges szocialista államot – amely egyébiránt érdekelt volt a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok fenntartásában – bevonják a szovjet érdekszférába. A következő időszakokban a szovjet–jugoszláv kapcsolatok stabilak voltak, a viszonyt pedig az jellemezte, hogy Jugoszlávia továbbra is távolságot tartott a szocialista tábortól, a Szovjetunió viszont – konkrét, nem ismétlődő, speciális körülmények folyamányaként – elismerte Jugoszlávia jogát a szocializmushoz vezető saját úthoz.

Események új megvilágításban

Az orosz–szerb együttműködés keretében létrejött kötetben közreadtuk Veljko Mićunović jugoszláv nagykövet feljegyzéseinek legautentikusabb változatát, amelyet a szovjet és a jugoszláv vezetők 1956. október 2–3. éjszakáján, Brioni szigetén lezajlott találkozájáról készített. Ezt a feljegyzést november 6-án öntötte formába országa vezetői számára, s még frissen éltek benne az elhangzottak. Ez számos momentumban különbözik attól a változattól, amelyet később publikált az 1970-es években sajtó alá rendezett, stilizált, *Moszkvai évek, 1956–1958* című naplójában, s amelynek rövidített változatát a magyar olvasók *Tito követe voltam* címmel 1990-ben vehették kézbe.²⁵

Ez a feljegyzés többek között azt tükrözi, hogy a jugoszláv fél nagyobb mértékben ingadozott a magyar forradalom végső leverése kapcsán. Így már a tárgyalás elején, Hruscsov szavai után, miszerint veszélyt jelent, hogy a „kapitalisták” a magyar események következtében a határait a Szovjetunióig tolják ki, Tito félbe-

23 Az SZKP KB titkos levele a pártszervezeteknek a szovjet–jugoszláv viszonyról, 1958. május. АВП РФ. 077. Оп. 38. Папка 192. Д. 207. Л. 75.

24 Pravda, 1960. december 6.

25 Mićunović, 1990.

szakította a szovjet vezetőt és megkérdezte: „Szándékoznak-e szovjet csapatokat felhasználni Magyarországon?” Ezt követően egyből kifejezte a jugoszláv oldal tartózkodását ennek az eszköznek a vonatkozásában. Bár mi egyetértünk azzal – mondta Tito –, hogy „Magyarország veszélyes úton halad, a reakciós restauráció útján, és valamit kell tenni, hogy megerősítsük a kommunista és szocialista erőket, mégis úgy véljük, az intervenció nagyobb károkat okozna, mint hasznot Magyarország számára, mert a szocializmus kompromittálódna. Más utakat kell keresni, a munkásokra, a munkástanácsokra támaszkodva, kezdjék ők a fegyveres akciókat.” Az 1970-es években megjelent kötetben nem szerepel Hruscsov válasza sem, miszerint „ők kifejezetten intervencióra gondolnak, mert más út nincs. Nem szabad a munkásosztály akciójára várni. Cselekedni kell, késedelem nélkül.”

Lehetséges, hogy az elsődleges szöveg megváltoztatására mindenekelőtt az 1970-es évekbeli jugoszláviai belpolitikai helyzet miatt került sor. Mićunović, a magas tisztségeket betöltő állami tisztségviselő, Montenegró delegáltja az államelnökségben éppen akkor rendezte sajtó alá iratait, amikor az 1970-es évtized első felében az úgynevezett „horvát tavaszt” leverték és a szerb liberálisokat is eltávolították a pártvezetésből. Láthatólag a volt nagykövet az adott körülmények közepette feleslegesnek tartotta, hogy felhívja a figyelmet: Tito ingadozott a „magyar ellenforradalom” leverése tekintetében. Ugyanebből az okból kifolyólag jobbnak tartotta kivenni azt a részletet is, hogy éppen ő kérdezett rá, milyen szerepet játszhat a konfliktus megoldásában Nagy Imre lemondása, valamint saját kijelentését az „ellenforradalommal” kapcsolatban. Minden bizonnyal olyan körülmények között, amikor Nagy Imrét még nem rehabilitálták, a volt diplomata nem akart olyan fényben feltűnni, hogy valamikor bizonyos mértékig Nagy Imrébe helyezte reményét. A saját szerepét illetően Mićunović 1977-ben inkább azt hangsúlyozta: annak idején bebizonyította Moszkvában, hogy Kádár János alkalmasabb lesz Magyarország első emberének, mint Münnich Ferenc – ez jobban hízelgett hiúságának.

Az 1977-es kiadásból kimaradtak vagy nagyon módosított formában szerepelnek Ranković felhívásai, miszerint „az új kormány forduljon a munkásokhoz, a haladó és a szocializmus iránt elkötelezett értelmiséghez, a lázadásban részt vett egyes személyekhez és bizottságokhoz, hogy velük szövetkezve, illetve belőlük kell megpróbálni támaszt kialakítani a politikai harchoz az országban. Az új vezetőket ott kell keresni, mert ezeknek a köröknek befolyásuk van a tömegekre.” Hasonlóképpen hiányoznak Kardelj szavai is, miszerint „elengedhetetlen, hogy az új kormány közvetlenül a munkástanácsokra támaszkodjon, hogy gyakorlatilag belőlük nőjön ki, ne pedig a szovjet intervencióból”. Hruscsov ezt hallva nem ellenkezett, bár – ahogy feljegyezték – nem is lelkesedett Kardelj ötletéért, és inkább jobbnak látta megkerülni ezt a kérdést. Az 1970-es években Mićunović nem tartotta helyénvalónak, hogy a titói vezetést a munkástanácsok, különösen annak 1956-os magyar változatai – „a lázadásban részt vett bizottságok” – védelmezőjeként láttassa.

Az előbbi felvetések csak előzetes megjegyzések, amelyek ugyanakkor véleményünk szerint azt bizonyítják, hogy magyarul is érdemes lenne Mićunović 1956. november 6-i eredeti feljegyzését közreadni a két – a korabeli, majd pedig a későbbi változat – alapos összehasonlító elemzésével. Ez a munka lehetővé tenné, hogy pon-

tosítsuk Jugoszlávia szerepét a magyar forradalom leverésében.²⁶ Az előbbi példa is azt jelzi: az orosz–szerb együttműködéssel megjelenő kötetek dokumentumai hozzájárulnak ahhoz, hogy Magyarország – így az 1956-os magyar forradalom – történetét tágabb nemzetközi kapcsolatrendszerben lehessen értelmezni.

Melléklet

1.

Az SZKP KB Elnöksége határozata „az SZKP és a JKSZ delegációi találkozásának eredményeiről szóló, a pártszervezetek tájékoztatására készített tervezetről”²⁷

P 109/21

1957. augusztus 27.
Szigorúan titkos

Megerősíteni az SZKP és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége delegációi találkozásának eredményeiről szóló tájékoztató levelet (javasoljuk).

Szétküldeni a tájékoztató levelet az SZKP KB tagjainak, az SZKP KB póttagjainak, a Központi Ellenőrző Bizottság tagjainak, a területi és megyei bizottságok titkárainak és a szövetségi köztársasági kommunista pártok központi bizottsági titkárainak.

ПАНИ. Ф. 3. Он. 14. Д. 143. Л. 83. Eredeti.

1. sz. melléklet

TÁJÉKOZTATÓ LEVÉL AZ SZKP KB KÜLDÖTTSGÉNEK TALÁLKOZÓJÁRÓL A JKSZ KB KÜLDÖTTSGÉVEL

1957. augusztus 1–2-án lezajlott az SZKP KB küldöttsége találkozója a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége KB delegációjával, amelyre a JKSZ KB kívánsága alapján került sor.

26 Az első ilyen irányú kutatásokat a neves Jugoszlávia-kutató Andrej Edemskij végezte. Lásd már említett műveit: Едемский, 2010, 2011.

27 A határozatot körkérdés útján fogadták el. „Ilgennel” szavaztak: Ny. I. Beljajev, L. I. Brezsnyev, Ny. A. Bulganyin, K. E. Vorosilov, Ny. G. Ignatov, A. I. Kiricsenko, F. P. Kozlov, O. V. Kuusinen, A. I. Mikojan, M. A. Szuszlov, Ny. Sz. Hruscsov. A kérdést előkészítették és feltették: O. V. Kuusinen, B. Ny. Ponomarjov, Ju. V. Andropov. A kivonatot elküldték az SZKP KB tagjainak, póttagjainak, az SZKP KB Központi Ellenőrző Bizottság tagjainak, a területi és megyei bizottságok titkárainak és a szövetségi köztársasági kommunista pártok központi bizottságainak, az SZKP KB osztályvezetőinek (a megszólításban nem mutatva).

1957. május végén az SZKP KB javaslattal fordult a JKSZ KB-hoz, miként a szocialista országok többi kommunista és munkáspártjához, hogy vitassák meg az összes szocialista ország testvérpártjai képviselői tanácskozásának kérdését. A JKSZ KB kifejezte egyetértését a javaslattal, de egyúttal közölte kívánságát, miszerint nem tart szükségesnek egy előzetes találkozót az SZKP KB és a JKSZ KB között.

Ismert, hogy a magyarországi eseményeket követően, és különösképpen Tito elvtárs 1956. november 11-i pulai beszéde után a viszony a Szovjetunió és Jugoszlávia között, csakúgy, mint az SZKP és a JKSZ között, azonnal észrevehetően megromlott. Ehhez hozzájárult a JKSZ vezetőinek és a jugoszláv sajtónak egy sor elvi kérdésben elfoglalt helytelen álláspontja (a magyarországi események értékelése, a szovjet szocialista rendszer jellemzése stb.). Ugyanakkor az utóbbi időkben a jugoszláv vezetők részéről nemegyszer történtek nyilatkozatok a JKSZ KB törekvéseiről, amelyek a JKSZ és az SZKP közötti barátság megerősítésére és a kapcsolatok fejlesztésére vonatkoztak. Ezt tekintetbe véve az SZKP KB arra kívánta felhasználni a két párt képviselőinek tanácskozását, hogy eltávolítsa az akadályokat, amelyek a Szovjetunió és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság (JSZNK), illetve az SZKP és a JKSZ közötti baráti viszonyokat és együttműködést zavarják, és új lépéseket tegyen a pártok közötti kölcsönös bizalom és együttműködés megerősítésére a marxizmus–leninizmus elvei alapján.

Amikor az SZKP KB elküldte delegációját a jugoszláv képviselőkkel tartandó találkozóra, abból indult ki, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben még mindig különös jelentőséggel bír az összes szocialista ország valamennyi kommunista és munkáspártja egységének és testvéri együttműködésének sokoldalú megerősítése; a nemzetközi munkásmozgalom sorainak megerősítése és összefogása; valamint az imperialista reakciónak a szocializmus erői ellen intézet kísérleteivel szembeni ellenállás.

A találkozás idején az SZKP KB küldöttsége tekintetbe vette:

– hogy megállapodjunk a JKSZ KB képviselőivel a két párt közötti kapcsolatok fejlesztéséről és a két párt közötti gyakorlati együttműködésről olyan kérdésekben, amelyekben nézetazonosság van;

– hogy megvitassuk azokat a kérdéseket a JKSZ KB képviselőivel, amelyekben pártjaink között nézetkülönbségek vannak, azzal a céllal, hogy megismerjük a jugoszláv fél álláspontját, illetve hogy egy sor ideológiai és politikai kérdésben kifejtsük nézőpontunkat a jugoszláv elvtársaknak, hogy a marxizmus–leninizmus elvei alapján elérjük a fennálló nézetkülönbségek leküzdését;

– hogy megállapodjunk a jugoszláv elvtársakkal az összes szocialista ország testvérpártjai képviselőinek részvételével megtartandó találkozó vonatkozásában.

A JKSZ KB képviselőivel folytatott találkozó során küldöttségünk a következő témákat vetette fel megvitatásra: tapasztalatcsere a szocialista országok között a szocializmus építéséről; a szocialista tábor és Jugoszlávia helyzete a szocialista tábor viszonyában; az 1956. októberi magyarországi események és pártjaink jelenlegi álláspontja a Magyar Munkás–Paraszt Kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt tekintetében. Egyidejűleg megvitatásra került a nemzetközi kapcsolatok né-

hány kérdése, illetve gyakorlati intézkedésekről szóló javaslatok az SZKP és a JKP közötti kapcsolatok fejlesztése tekintetében.

Meg kell jegyezni, hogy a találkozó során a véleménycseré nagyon barátságos és őszinte volt. Jugoszláv részről ez alkalommal nagyobb igyekezet nyilvánult meg a pártunkkal való együttműködésre és a szovjet–jugoszláv viszony javítására. A jugoszláv képviselők általános hangneme és viselkedése békülékeny volt.

A találkozó idején mindkét fél komoly figyelmet fordított a pártjaink közötti szoros kapcsolatok fejlődését zavaró akadályok lebontására, és a béke és a szocializmus érdekében kifejezte az együttműködésre vonatkozó törekvését.

A tárgyalások során a két küldöttség minden oldalról áttekintette az aktuális nemzetközi problémákat, valamint a kérdést, miszerint az atom- és a hidrogénfegyvereket és -fegyverkísérleteket be kell tiltani, és el kell érni, hogy nemzetközi egyezmény jöjjön létre a fegyverkezés csökkentésére. Mivel kiderült: ebben a kérdésben a két fél álláspontjai egybeesnek, ezért az SZKP KB javasolta: vitassák meg, milyen intézkedéseket kellene hoznia mindkét pártnak és országnak, hogy támogassák a népek erőfeszítéseit az atomfegyver-kísérletek betiltására. Delegációnk kifejezte kívánságát, hogy a jugoszlávok határozottabban lépjenek fel a sajtóban és az Egyesült Nemzetek Szervezetében az atomfegyver-kísérletek betiltására vonatkozó javaslat támogatása tekintetében, valamint az USA és partnerei álláspontjának bírálatában, amely akadályozza az egyezmény elérését az adott kérdésben.

A közel- és közép-keleti helyzet megvitatásakor az SZKP KB küldöttsége abból indult ki, hogy a Szovjetunió és Jugoszlávia is közös nézetet vallott Anglia, Franciaország és Izrael Egyiptom elleni agressziója megítélésében, és mind a két ország elítélte ezt az agressziót. Ezzel együtt delegációnk felhívta a JKSZ KB képviselőinek figyelmét arra a tényre, hogy a hivatalos jugoszláv szervek részéről mind ez ideig nem ítélték el határozottan az úgynevezett „Dulles–Eisenhower-doktrínát”. A jugoszláv elvtársak kijelentették, hogy elítélték az USA és más nyugati országok gyarmatosító tevékenységét az ázsiai és afrikai országokban.

A németkérdés megvitatásakor az SZKP KB delegációja felhívta a JKSZ képviselőinek figyelmét, hogy jugoszláv részről a legutóbbi időkhöz sem tettek olyan világos kijelentést, amely elítélte volna a német militarizmus feléledésének politikáját és a nyugati államok tevékenységét a nyugatnémet hadsereg atomfegyverekkel való felszerelésére.

Küldöttségünk azt is kijelentette, teljesen érthetetlen, miért zárkózik el Jugoszlávia a Német Demokratikus Köztársaság elismerésétől és a normális diplomáciai kapcsolatok kialakításától, ugyanakkor diplomáciai kapcsolatai vannak a Német Szövetségi Köztársasággal. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoztuk, a Német Demokratikus Köztársaság el nem ismerését a nemzetközi imperializmusnak tett engedményként lehet értékelni. A JKSZ képviselői kijelentették, most megvan az összes feltétele annak, hogy Jugoszlávia a közeljövőben elismerje a Német Demokratikus Köztársaságot és kialakítsa a normális diplomáciai kapcsolatokat vele.

A megbeszélések során olyan kérdéseket is megvitatunk, amelyekben nézeteltérések vannak pártjaink között. Többek között részletesen megvitatunk a kér-

dést, hogy miként viszonyul a JKSZ a szocialista táborhoz, valamint a magyarországi események jellegének értékelését.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség KB 1957. február 7-i, az SZKP KB-nak írt levelében kétségbe vonta a szocialista tábor fejlesztésének és megerősítésének szükségességét és célszerűségét.²⁸ Ebben a levélben megerősítették, hogy „a dogma-teremtésnek, miszerint a szocializmus fejlődésének a szocialista tábor fejlődésének segítségével kell végbemennie, semmi köze sincs a marxizmushoz”. A jugoszláv vezetők számos felszólalásában a szocialista tábor jelentősége lényegében egy zárt katonai csoportosulás szerepére redukálódott, és egyenlőségjelet tettek a szocialista tábor és az olyan típusú agresszív katonai blokkok között, mint a NATO és a CEATO.

Az SZKP KB delegációja kijelentette, hogy ezt az álláspontot helytelennek tartja, rámutatva arra, hogy a szocialista tábor létrehozása és megerősítése a kapitalista igát magukról levető népek nagy vívmánya. A tapasztalat azt mutatja, hogy a szocialista országok tömörítése egy egységes táborba életbevágóan fontos a sikeres szocialista építés érdekében az összes ilyen országban, biztos garanciát nyújt a szabadságuknak és függetlenségüknek, erőteljes akadályt képez az imperialisták kísérleteivel szemben, hogy egyesével legyőzzék a szocialista országokat. Az összes szocialista állam egységének megerősítése fontos a szocializmust és kommunizmust építő országok számára, és Jugoszlávia, mint szocialista ország, természetesen nem állhat el a szocialista rendszer megerősítésének érdekétől.

A véleménycsere során világossá vált, hogy a jugoszláv elvtársak jelenleg némileg másképpen értelmezik a szocialista tábor szerepét és jelentőségét. A JKSZ KB képviselői kijelentették, hogy ők nem ellenzik a szocialista országok egységét és nem kívánják gyengíteni a szocialista tábort és a Varsói Szerződést, elismerik a Kölcsoni Gazdasági Segítség Tanácsának hasznos tevékenységét, ahová Jugoszlávia már elküldte megfigyelőit.

Ezzel együtt a jugoszláv elvtársak kifejezték, hogy nem töreksenek visszatérni a szocialista táborba, megmaradtak ebben a kérdésben a korábbi álláspontjuknál. A JKSZ KB képviselői kijelentették, hogy nem értenek egyet az SZKP és a többi testvérpárt álláspontjával, amely a világot két táborra osztja fel, és amely állítólag – szerintük – frontálisan szembeállítja a szocialista országokat a kapitalista országokkal, az egyik blokkot a másikkal. Megerősítették, hogy manapság a szocializmus nemcsak a szocialista, hanem a kapitalista országokban is fejlődik, és a szocialista tábor a jelenlegi formájában nem jelent perspektívát a szocializmus fejlődése számára.

A JKSZ KB képviselői kinyilvánították, hogy Jugoszlávia csatlakozása a szocialista táborhoz jelenleg taktikai okokból kifolyólag nem lenne előnyös sem Jugoszlávia számára, sem pedig az összes szocialista ország számára. Megerősítették, hogy a szocializmus ügyének érdekében az lenne a legelőnyösebb, ha tekintettel politikai befolyására egy sor országra Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában, kihasználnák Jugoszlávia helyzetét, hogy olyan ország, amelyik nem tagja a szocialista tábornak. Saját helyzetükből kiindulva a jugoszláv elvtársak úgy vélik, hogy a JSZNK-nak nem kellene megszakítania létező gazdasági kapcsolatait a kapitalista

28 РГАНИ. Ф. 89. Пер. 45. Док. 84.

országokkal, mivel ez nagy nehézségeket okozhatna a jugoszláv gazdaságban. Ugyanakkor közölték, hogy távlati tervük, hogy fokozatosan lemondanak az USA gazdasági segélyéről, hogy a következő két-három évben ez a segély megszűnjön valamennyire is jelentős szerepet játszani Jugoszlávia gazdaságában.

Küldöttségünk kijelentette, hogy most nem veti fel Jugoszláviának a szocialista táborhoz való csatlakozása kérdését, de szükségesnek tartja aláhúzni, hogy a világban valóban létezik a szocialista és a kapitalista rendszer, illetve a szocialista és az imperialista tábor. Léteznek agresszív imperialista blokkok, amelyek háborúra készülődnek a szocialista országok ellen, ennél fogva a szocialista országoknak szorosán össze kell fonódniuk és egyesülniük kell egymással.

A magyar események jellegének megvitatásakor a JKSZ KB küldöttsége kijelentette, hogy a jugoszláv kommunisták elismerik és értik a Szovjet Hadsereg szerepét a magyarországi ellenforradalmi erők leverésében. Azt is kijelentették, hogy most nem kételkednek abban, hogy a magyar nép támogatja az MSZMP és a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány politikáját. Ezzel együtt a jugoszláv elvtársak, korábbi álláspontjukból kiindulva, igyekeztek az ellenforradalmi erőknek a lázadás előkészítésében játszott szerepét csökkenteni, ragaszkodtak ahhoz, hogy határozottabban fel kell tárni a korábbi magyar vezetés hibáit, azokban látva a magyarországi események kialakulásának fő okait. A jugoszláv elvtársak kifejezték kételyeiket a Nagy Imre elleni bírósági per lefolytatásának szükségességét illetően, kinyilvánították, hogy az nehézséget okozhat Jugoszlávia számára, és a viszony kieleződését okozhatja az SZKP és a JKSZ között.²⁹

Az SZKP KB küldöttsége kijelentette, hogy a magyarországi események jellegének értékelése elvi kérdés, annak helyes megértésétől függ nemcsak a szovjet csapatok – amelyek segítséget nyújtottak a magyar népnek az ellenforradalom leverésében – részvételének, hanem azoknak az intézkedéseknek az értékelése is, amelyeket a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány hozott. A magyar események pontos értékelését már megtették a Magyar Szocialista Munkáspárt konferenciája és a Központi Bizottság határozataiban. A magyarországi események lefolyása cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy az ellenforradalmi lázadás Magyarországon nem volt más, mint az imperialista reakció kísérlete arra, hogy kihasználva a korábbi magyar vezetés hibájából kialakult helyzetet, megvalósítsa régen kigondolt, gondosan kidolgozott tervét, hogy visszaállítsa a kapitalizmust Magyarországon, az imperialista táborba vonja az országot, és az úgynevezett „Kelet-Európa felszabadítása” zászló alatt alássa a szocialista tábort.

A magyarországi események megítélésében tapasztalható nézetkülönbségek ellenére mindkét delegáció megaláztatással állapította meg a népi demokratikus rendszer megerősödését a Magyar Népköztársaságban a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével, és kifejezték, készek sokoldalú támogatást nyújtani a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányának a magyarországi szocializmus építésében.

29 Moszkvában – mint más dokumentumokból kitűnik – célszerűnek tartották jelezni a Kádár-kormánynak, hogy az 1958. júniusi, Nagy Imre elleni büntetőpernek ne legyen jugoszlávellenes éle.

Azon kérdésekkel kapcsolatban, amelyekben a korábbiakban vitáink voltak, érintettük a szocializmus építésének tapasztalatait, a munkástanácsokat, valamint a jugoszláv elvtársak viszonyát a szovjet szocialista rendszerhez. Delegációnk kijelentette: a pártjaink közötti normális viszonyok fejlődéséhez szükséges, hogy a jugoszláv elvtársak beszüntessék a Szovjetunióval és az SZKP-val szembeni barátságtalan megnyilvánulásokat.

A szocializmus építésének formái és módszerei kérdésének tekintetében a két delegáció egyetértett, hogy ragaszkodni kell a moszkvai nyilatkozathoz, nem lehet megengedni, hogy az egyes országoknak a szocialista építésben alkalmazott gyakorlatát és módszereit egymással szembeállítsák.³⁰ Ami a munkástanácsokat illeti, a két delegáció úgy véli, hogy alkalmazásuk a jugoszláv körülmények között a Jugoszláv Kommunista Szövetsége és a jugoszláv munkások ügye, és helytelen volt azt állítani, hogy a munkástanácsok egy olyan általános szervezeti formát képeznek, amelyek az összes szocialista országban a munkásoknak a vállalatok vezetésében való részvételét jelentik.

Azzal kapcsolatban, hogy a jugoszlávok feltették a kérdést, miszerint a jövőben az SZKP bírálni fogja-e Jugoszláviát azért, mert segílyt kap az USA-tól, az SZKP KB delegációja kijelentette: a szocialista országok álláspontját az adott kérdésben az az összefüggés határozza meg, hogy Jugoszlávia barátságos politikát folytat-e majd a Szovjetunió és a szocialista tábor országai viszonylatában. Ha a jugoszláv elvtársak a segíly érdekében elállnak ettől a politikától, a szocialista országok természetesen bírálni fogják a JKSZ-t.

A tárgyalások összegzéseként a jugoszlávok javasolták, készítsenek nyilatkozatot a találkozóról. A véleménycseré után úgy határoztak, hogy két dokumentumot állítanak össze – egyet ezek közül a sajtó számára,³¹ a másik dokumentumot, amely az összes egyeztetett álláspont teljes kifejtését tartalmazza, s amely a jugoszláv elvtársak kérésére bizalmas iratnak minősül, nem teszik közzé. Ezt a dokumentumot Ny. Sz. Hruscsov és J. B. Tito elvtársak írták alá. A jugoszláv elvtársak kijelentették, a jövőben az említett kérdésekben az elért megállapodás szellemében fognak megnyilvánulni.

A bizalmas dokumentum kimondja:

„A küldöttségek megvitatták a nemzetközi helyzet kérdéseit, a nemzetközi munkásmozgalom és a népek a békéért és biztonságért folytatott harcának egy sor problémáját.

A küldöttségek egyetértést mutattak a nemzetközi helyzet értékelésében, és arra a következtetésre jutottak, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben, amelyet a nemzetközi imperialista reakció azon törekvése jellemez, hogy kielezesse a nemzetközi feszültséget és ellenállást fejtson ki a békéért és a haladásért harcoló erőkkel szemben, különösen fontos jelentőséget kap a kommunista és munkáspártok, illetve az összes szocialista ország és az egész világ békeszerető népei egységének és

30 Itt az SZKP és a JKSZ kapcsolatairól szóló nyilatkozatról van szó, amelyet a jugoszláv küldöttség 1956. júniusi szovjetunióbeli útja során fogadtak el.

31 Pravda, 1957. augusztus 4.

testvéri együttműködésének sokoldalú megerősítése, valamint a nemzetközi munkásmozgalom egybeforrasztása.

A tárgyalások során nézetazonosság mutatkozott abban a kérdésben, hogy feltétlenül be kell tiltani az atom- és hidrogénfegyverek előállítását, valamint el kell érni egy nemzetközi egyezmény megkötését a fegyverzetcsökkentésről.

A delegációk megállapították, hogy jelenleg a fegyverkezési politika a Német Szövetségi Köztársaságban veszélyt jelent a béke és biztonság ügyére nézve Európában és az egész világon. A küldöttségek elítélték ezt a politikát.

A közel- és közép-keleti helyzettel kapcsolatban megállapították, hogy mind a Szovjetunió, mind a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alapján véve azonos álláspontot képvisel, amely elítéli Anglia, Franciaország és Izrael 1956. őszi agresz-szióját Egyiptommal szemben és a nyugati hatalmak törekvését gyarmati politika megvalósítására. Ezzel kapcsolatban határozottan elítélték az úgynevezett »Dulles–Eisenhower-doktrínát«, amelyet rá akarnak kényszeríteni Ázsia és Afrika népeire.

Mindkét delegáció meglelégedéssel nyugtázta a népi demokratikus rendszer megerősödését Magyarországon a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével, és kifejezték: készek sokoldalú segítséget nyújtani a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt kormánynak a szocializmus építése ügyében Magyarországon.

A delegációk hangsúlyozták a Szovjetunió és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság közötti együttműködés és testvéri viszony további fejlesztésének fontosságát. Ezek a kapcsolatok a jövőben is az egyenlőség, a kölcsönös segítség és együttműködés, a szuverenitás, a függetlenség és a be nem avatkozás tiszteletben tartása alapján fognak fejlődni. Ennek kapcsán a küldöttségek megerősítették a belgrádi és a moszkvai nyilatkozatok aktuális jelentőségét a két ország közötti baráti kapcsolatok fejlesztése, az SZKP és a JKSZ közötti, a marxizmus–leninizmus alapján történő együttműködése érdekében, illetve kifejezték: készek a jövőben is megtartani ezeket a nyilatkozatokat.

A két delegáció megállapodott a pártok közötti együttműködés és az állandó kapcsolatok konkrét formáiban, amit pártküldöttségek cseréje, kölcsönös tájékoztatás és kiadványok útján valósítanak meg.”

A találkozó idején véleménycserére került sor a nagy októberi szocialista forradalom 40. évfordulójának megünnepléséről. A jugoszláv elvtársak kifejezték készségüket, hogy együtt ünnepelnek a többi testvérpárttal. Ugyancsak kinyilvánították készségüket, hogy az ünnepekre párt- és állami delegációt küldenek Tito elvtárs vezetésével Moszkvába, és (lehetséges) hogy munkásosztagot küldenek a Vörös téri felvonulásra.

A két delegáció megtárgyalta egy az összes szocialista ország kommunista és munkáspártjainak részvételével tartandó találkozó kérdést. Az SZKP KB küldöttsége közölte: az utóbbi években nemegyszer találkoztak a kommunista és munkáspártok képviselői egymással. Ezek a – zömében kétoldalú – találkozók fontos szerepet játszottak a testvérpártok egymás közti kapcsolatainak megerősödésében. Ugyanakkor, ahogy a gyakorlat mutatja, a kapcsolatok említett formája, minden pozitív jelentősége mellett, az adott időben nem elégséges, és teljes mértékben nem kielégítő a pártok számára. Az utóbbi időben egy sor testvérpárt már nem-

egyszer kifejezte elképzelését, miszerint a közeljövőben össze kellene hívni a szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek tanácskozását.

A JKSZ küldöttsége kijelentette, hogy teljes mértékben osztja az SZKP és a többi testvérpárt nézetét, miszerint kívánatos az összes szocialista ország kommunista és munkáspártjai képviselőinek találkozója.

A delegációk egyetértettek, hogy egy ilyen találkozó előtt célszerű lenne egy dokumentumot kidolgozni, amelyben a találkozó minden résztvevője kifejthetné az álláspontját az alapvető kérdésekről. Ily módon a pártok a találkozó idejére már rendelkezzenek egy az egyeztetett álláspontjukat tükröző dokumentummal a nemzetközi helyzet legfontosabb kérdéseiről és a nemzetközi kommunista mozgalom problémáiról. Javaslat hangzott el arról, hogy kívánatos lenne a kapitalista országok két legnagyobb kommunista pártja – a Francia és az Olasz Kommunista Párt – képviselőinek részvétele is ezen a találkozón.

A két küldöttség egyetértett abban, hogy a jelenlegi bonyolult nemzetközi helyzetben, amelyet az imperialista reakciói kísérletei jellemeznek, hogy viszályt szítanak a szocializmus országai között, a kommunista pártoknak el kell kerülni, hogy nyilvánosan bírálják egymást, és a nézeteltéréseket a kommunista pártok közötti viszonyban általánosan elfogadott módon kell megoldani. Ezzel kapcsolatban küldöttségünk kinyilvánította: az SZKP és a JKSZ közötti nézeteltéréseket az elvi kérdésekben a marxizmus–leninizmus alapján kell leküzdeni.

*

Az SZKP KB Elnöksége jóváhagyta küldöttségünk tevékenységét a JKSZ KB képviselőivel folytatott tanácskozáson, és az említett találkozót rendkívül hasznosnak tartja, amely hozzájárul a szovjet–jugoszláv kapcsolatok erősödéséhez és az SZKP és a JKSZ közötti közeledéshez. A találkozó ideje alatt elért megállapodások megfelelnek az összes szocialista ország és a nemzetközi kommunista mozgalom érdekeinek.

Nem szabad úgy gondolni, hogy a találkozó folyamán teljes mértékben leküzdötték és kiküszöbölték az SZKP és a JKP közötti nézetkülönbségeket egy sor kérdésben. Ezeket a különbségeket elvtársi vita és tisztázás útján, következetesen a marxizmus–leninizmus alapján maradvá kell leküzdeni.

Az SZKP KB szükségesnek tartja, hogy a jövőben is tegyenek erőfeszítéseket a Szovjetunió és a JSZNK közötti, valamint a testvérpártok és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége közötti baráti viszony és testvéri együttműködés érdekében. Az SZKP KB kifejezi szilárd meggyőződését, hogy ennek a politikának nagy jelentősége lesz, hogy meghiúsítsák az imperialisták összes tervét, amelyek arra irányulnak, hogy elszigeteljék a szocialista országokat, illetve hogy viszályt szítsanak közöttük.

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága

РГАНИ. Ф. 3. Он. 14. Д. 144. Л. 35–46. Eredeti.

Fordította: Bíró László

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

АВП РФ

Архив внешней политики Российской Федерации (Az Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltára, Moszkva)

РГАНИ

Российский государственный архив новейшей истории (Oroszországi Állami Legújabb Kori Történeti Levéltár, Moszkva)

2. Kiadott források és szakirodalom

Едемский

2008 Едемский, Андрей Борисович: *От конфликта к нормализации. Советско-югославские отношения в 1953–1956 годах*. Москва, 2008.

2010 Едемский, Андрей Борисович: Был ли тайный сговор на Брионах накануне второй советской интервенции в Венгрии? Советско-югославские консультации 2–3 ноября 1956 г. In: *Славянство, растворенное в крови... В честь 80-летия со дня рождения В. К. Волкова (1930–2005)*. Москва, 2010. 349–370.

2011 Едемский, Андрей Борисович: По следам конкретных консультаций на Брионах 2–3 ноября 1956 г. In: *Славянский альманах, 2010*. Отв. ред.: Никифоров, Константин Владимирович. Москва, 2011. 462–488.

Есть один путь

2003 „Есть один путь к социализму, но могут быть разные методы, разные формы.” Записки Н. С. Хрущева в Президиум ЦК КПСС по итогам встреч с И. Броз Тито. In: *Источник: Документы русской истории. Приложение к журналу „Родина”, 2003. 6(66). sz.*

Jugoslavija – SSSR

2014 *Jugoslavija – SSSR. Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR*. Tom 1. 1946–1964. Ur.: Dimić, Ljubodrag. Beograd, 2014.

Magyar–jugoszláv kapcsolatok

1995–1997 *Top secret*. I. köt. *Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. Az állami és pártkapcsolatok rendezése, az októberi felkelés, a Nagy Imre-csoport sorsa*. II. köt. *Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. december–1959. február. A magyar–jugoszláv kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa*. Szerk.: Kiss József–Ripp Zoltán–Vida István. Bp., 1995–1997.

Миćуновић

1977 Миćуновић, Veljko: *Moskovske godine 1956/1958*. Zagreb, 1977.

1990 Миćуновић, Veljko: *Tito követe voltam. Moszkva, 1956–1958*. Bp., 1990.

Президиум ЦК КПСС

2003 *Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления*. Том 1. *Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*. Гл. ред.: Фурсенко, Александр Александрович. Москва, 2003. (Архивы Кремля.)

Советский Союз и венгерский кризис

2008 *Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы*. Ред.–сост.: Орехова, Е. Д.–Середа, В. Т.–Стыкалин, А. С. Москва, 2008.

Стыкалин

2014 Стыкалин, Александр Сергеевич: Большие московские совещания компартий в ноябре 1957 г. и Союз коммунистов Югославии. In: *Из истории Сербии и русско–сербских связей. 1812 – 1912 – 2012*. Отв. ред.: Никифоров, Константин Владимирович. Москва, 2014. 265–311.

Встречи и переговоры

2014 *Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946–1980 гг.* Том 1. 1946–1964. Гл. ред.: Милошевич, М.–Тарасов, В. П.–Томилина, Н. Г. Москва, 2014.

ALEXANDR STYKALIN

THE 1956 HUNGARIAN REVOLUTION AND THE SOVIET–YUGOSLAV RELATIONS

REFLECTIONS ON A NEW DOCUMENTARY BOOK

The articles presents and discusses the project jointly realized by Russian and Serbian historians, whose main result will be a two-volumes publication of the records of high-level Soviet–Yugoslav talks since 1946 until the death of Iosip Broz Tito in 1980. Besides the records of these talks, other important documents concerning the bilateral and the East–West relationships are included. The first volume covering the period 1946–1964, until the peaceful removal from power of Khrushchev, was published in 2014 both in Russian and Serbian. The talks records and other documents allow us to understand the utmost importance both Soviet and Yugoslav leaders attached to the 1956 Hungarian Revolution. This event was a constant subject of bilateral talks until 1962. The collection of documents presented below places the Soviet–Yugoslavian dialogue in the international context of the Hungarian Revolution, and it also reflects the evolution of the Soviet–Yugoslavian dispute concerning key issues such as the results of the Brioni Tito–Khrushchev meeting in early November 1956, the fate of the Imre Nagy group, as well as the effects of Tito’s programmatic speech delivered at Pula not only for the Soviet–Yugoslavian relations, but also for the post-revolutionary political consolidation in Hungary.

CONTENTS

Researching the Empire in Russia (Zoltán Sz. Bíró)	503
<i>Studies</i>	
Gábor Gyóni: Russia as Empire: Territorial Expansion and Population of the Russian Empire	505
Zoltán Sz. Bíró: Being “Alien” in the Russian Empire: The Legal and Social Status of “Eastern” and “Western” Ethnic Groups	521
Ekaterina Pravilova: The Role of Internal Colonization in the Bureaucratic System of the Russian Empire	553
András Deák: Under the Sign of Inertia: Economic Modernization and Orientation Change in the Post-Soviet Space	575
Márta Font: Andreas the First and Yaroslav the Wise	607
Endre Sashalmi: The Coronation Medal as a Vehicle of Legitimation: Iconographic Analysis of the Coronation Medals of Four Empresses, Catherine I, Anne, Elisabeth and Catherine II	625
<i>Workshop</i>	
Alexandr Stykalin: The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet–Yugoslav Relations: Reflections on a New Documentary Book	645
<i>Book Reviews</i>	
From the Human Body to the Clockwork: Metaphors of State, and State-building (György Képes)	667
Atatürk and the New Turkey in the Nazi Imagination (Péter Pál Kránitz)	672
The French-speaking European Countries and Hungary at the Beginnings of the Cold War (Gusztáv D. Kecskés)	675

SZERZŐINK

Deák András, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet • Font Márta, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, ELTE BTK • Kecskés D. Gusztáv, PhD, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Képes György, PhD, egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar • Kránitz Péter Pál, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK • Pravilova, Jekatyerina, egyetemi tanár, Princeton University History Department • Sashalmi Endre, az MTA doktora, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem BTK • Sz. Bíró Zoltán, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Sztikalin, Alekszandr, kandidátus, tudományos főmunkatárs, Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap